

Násilí československé mládeže na konci státního socialismu

Bezpečnostní riziko a téma
společenské kritiky

Ondřej Daniel

Tématem této studie je násilí mládeže v Československu pozdního období státního socialismu (dále ČSSR). Při jejím psaní jsem vycházel z dobové bezpečnostní a žurnalistické analýzy i produkce populární kultury a subkultur a věnoval pozornost především tomu, jak konkrétně byla násilná a další deviantní činnost mládeže popisována, jaké vztahy udržovaly jednotlivé skupiny mládeže mezi sebou a jaké s většinovou společností, hledal jsem informace o fotbalovém chuligánství, metalu, punku a skinheads, inklinacích k fašismu a rasismu a v neposlední řadě i o tom, jak byly tyto fenomény ve své době vysvětlovány. Touto studií se tak prolínají tři diskurzní roviny založené na žurnalistických textech pro mládež, žurnalistických a bezpečnostních textech o mládeži a textech interpretů hudebních skupin spjatých se subkulturami mládeže.

Násilné skupiny mladých, které na území ČSSR operovaly, nebyly v místním prostředí první, ani ve světovém kontextu ojedinělé. Obdobně jako v západní Evropě zhruba od poloviny padesátých let 20. století a do jisté míry i pod vlivem její populární a alternativní kultury, docházelo v různých obdobích v různé míře ve většině zemí socialistického tábora u dospívající generace k odcizování od hegemonní kultury spjaté především s generací jejich rodičů. Party chuligánů demolující veřejné vlastnictví nebo terorizující své bližní se v Československu objevovaly už od padesátých let. Mezi historiky se dostalo jisté pozornosti neformálním skupinám, jako byly skupina Vyšehradští jezdcí, Malostranská šlechta, brněnská Parta draků, plzeňští Pasážníci nebo i hornoslavkovští Hitlerovi hoši (srov. Franc, Knapík, 2011). O dvě až tři dekády později, mohl mít generační konflikt v ČSSR podobu několikanásobné rebelie, a to protestu proti oficiálním normám a ideálům komunikovaným prostřednictvím do značné míry vyprázdněného jazyka, proti konzervativnímu a konzumně orientovanému životnímu stylu starších generací, proti kulturní izolaci československé společnosti, proti nedostatku spotřebního zboží běžného na Západě, konečně i proti klientelistickému prostředí pozdního socialismu (známostem a protekcí).⁹¹ Někteří mladí v ČSSR, aniž by tyto hypotetické motivy z drtivě

⁹¹ Při popisu společenského kontextu v ČSSR vycházím zejména ze dvou prací: Ivo Možný, *Proč tak snadno? Některé rodinné důvody sametové revoluce*, Praha, SLON, 1999; Michal Pullmann, *Konec experimentu, Přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha, Scriptorium, 2011.

většiny jakkoli hlouběji reflektovali, nacházeli odpověď na své generační od-cizení v násilí.

Extatická hudba, násilí a subkultury

Na pódium vběhli tři hoši, jemné rysy ještě dětských tváří zkrabacené urput-ností a vzdorem. Spustili pekelnou hudbu, ve které jsem rozeznávala známku Chačaturjanovy ohnivosti. V hudbě zněl hluk a spěch, slovům jsem nerozuměla. Až v jedné písni slyším hafHafHafHaf – Utíkej! Punkeři zpívali o strachu člověka pronásledovaného psy. To přece nemohli zažít, říkala jsem si. Ale chápala jsem v tu chvíli zdivočelou muziku a ukřičený strach hudebníků (Tichá, 1987).

V tomto textu snažím se o zprostředkování komplexního vhledu do pro-blematiky vycházím z několika různorodých pramenů. Prvním z nich jsou články v týdeníku *Mladý Svět* (dále *MS*), jehož jsem prostudoval pět ročníků (1985–1989). Jednalo se o v té době nejrozšířenější československý časopis pro mládež. Na samém začátku mého chronologického postupu mě zarazil rozsah reflexe zahraničních hudebních skupin na poslední straně jednotlivých vydání (v rubrice Echo). Od roku 1985 obsahoval *MS* články o domácím i zahraničním heavy metalu, zejména o jeho novovlnné britské formě (NWOBHM) a skupi-nách jako Iron Maiden nebo Saxon, přičemž velmi podrobně referoval o dění okolo ostravské skupiny Citron. O punku a jeho příznivcích informoval *MS* už opatrněji, a když už, tak jen o první punkové vlně, tedy například britských The Damned, ale nikoli například o konfliktnějších The Exploited a už vůbec ne o domácích punkových skupinách. Během jara 1988 došlo v *MS* k postupnému ubývání zmínek o punku a metalu a nástupu popu, country, glam rocku a nové vlny na jejich místo. Současně začaly mizet články o zahraničních hudebních skupinách ve prospěch československých. V roce 1988 tak *MS* přinesl profily skupin typu Pumpa, Pasáž, Nová Růže nebo Pohoda. K návratu zahraničních interpretů na stránky *MS* došlo prostřednictvím „jemnějších“ metalových kapel až na jaře 1989.

Poučen tím, že klíčovým ročníkem je pro mě rok 1987, sáhl jsem po „týde-níku pro politiku, vědu a kulturu“ *Tvorba*, jehož zmíněný ročník jsem prolis-toval a soustředil se zejména na články věnované generačním otázkám, vlivu populární hudby a v neposlední řadě kriminalitě a násilí mládeže. Při čtení pramenů z *Tvorby* je však třeba mít na paměti, že týdeník cílil na zcela jiné adresáty než *MS*. Gramsciho terminologií psala *Tvorba* pro „organické inte-lektuály“ ČSSR a mezi nimi ideologické a kulturní pracovníky věnující se mlá-deži. Konečně, v jednom jediném případě, budu vycházet ze článku v deníku Komunistické strany Československa *Rudé právo*. Jedná se totiž o článek, který vhodně ilustruje jednu část dobového diskurzu ve vztahu k posluchačům me-talové hudby.

Pokud sáhneme po sekundární literatuře k tématu subkultur, dvě práce o punku v ČSSR publikoval Miroslav Vaněk (Vaněk, 2002, 2010). Jeho pohled může být dán osobní zkušeností s plzeňskou a teplickou punkovou scénou druhé poloviny osmdesátých let, v níž hrála jistou roli ekologická a další

aktivistická témata. Asi proto o partách punkerů píše jako o „ostrůvcích svobody“, přičemž pro něj v dobovém kontextu sympatizanti punku představovali zárodky občanské společnosti. Proti podobně idealizujícímu pojetí punku se v osobním rozhovoru (2011) s autorem tohoto textu vyhranil kronikář československé punkové scény Filip Fuchs. Ten ve své knize opakovaně upozorňuje nejen na drogy a alkohol, ale právě i na násilí a rasistické postoje přítomné na punkové scéně (Fuchs, 2002). Josef Smolík se na několika místech své práce *Subkultury mládeže* (Smolík, 2010) věnuje kontextu subkultur v ČSSR, když připomíná předlistopadovou historii hrstky československých skinheads a jen o málo početnějších fotbalových chuligánů. Josef Smolík o nich píše jako o „typech subkultur vázaných na specifické způsoby chování mládeže, na její sklon k určitým hodnotovým preferencím, k akceptování či zavrhování určitých norem“ (Smolík, 2010, s. 35). Především s ohledem na jejich politické názory o skinheads, některých punkerech a dalších ultrapravicových skupinách v ČSSR píše v jedné z kapitol své pozitivisticky laděné politologické práce *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR* Miroslav Mareš (Mareš, 2003). Další prací věnující pozornost bezpečnostním aspektům neformálních skupin mládeže na konci osmdesátých let, mezi nimi zejména skinheads, je kriminologická brožura Mikuláše Tomina *Společenské konflikty s rasistickým podtextem* (Tomin, 1990). Několik odstavců k situaci hudebních subkultur v ČSSR věnují ve svém stejnojmenném článku v etnograficky pojaté knize *Folklor atomového věku* i Hedvika Novotná a Martin Heřmanský (Heřmanský, Novotná, 2011). V dobové společenskovědní terminologii se však spíše než termín *subkultura* vyskytovaly termíny *generační kultura*, *generační skupina*, *generačně kulturní uskupení*, *generačně kulturní styl* a *generačně zájmová skupina*. Sociolog Aleš Kabátek argumentoval proti termínu *subkultura*, který podle něj byl pro socialistické země zavádějící (Kabátek, 1989). S ohledem na výstižnost pojmu subkultury, zejména ve vztahu k fanouškům hudebních stylů metalu a punku, skinheads a fotbalových chuligánů, budu s jistou opatrností termínu používat.

Výzkum, který jsem podnikl pod vlivem sekundární literatury, mě zavedl do Archivu Ministerstva vnitra ČR, mezi fondy rozvědky proti vnitřnímu nepříteli (X. S-SNB), v nichž jsem se soustředil zejména na zmínky o punku, metalu a „propagaci fašismu a kultu násilí“. Tři zprávy, které jsem prošel, nesou názvy *Analýza problematiky boje bezpečnostních orgánů s projevy propagace fašismu a kultu násilí mezi mládeží (do 25 let), včetně vojáků základní služby* (AMV ČR, X. S-SNB, i.j. 715; inf. 3. odboru X. S-SNB, dále Analýza), *Vyhodnocení výslednosti práce v problematice mládeže* (AMV ČR, X. S-SNB, 3. odbor, i.j. 717, dále Vyhodnocení výslednosti) a *Vyhodnocení plánu práce za rok 1986* (AMV ČR, X. S-SNB, Analyticko-informační a plánovací odbor, i.j. 350, dále Vyhodnocení plánu). Tyto archivní fondy mi pomohly rekonstruovat dobový obraz mládeže tak, jak jej v podobě bezpečnostního rizika předkládaly zpravodajské složky ČSSR.

Mezi prameny pro zmapování dobového diskurzu v populární kultuře řadím dva hrané filmy, a to i z toho důvodu, že shlédnutí prvního z nich, Smyczekova

a Johnova filmu *Proč?*, pro mě bylo silným impulsem věnovat se problematice násilí mládeže v ČSSR (pro reflexi filmu vycházející z dobových pramenů viz Šiman, 2002). Film založený na skutečných událostech pojednává o cestě spartánských chuligánů (dobovým slovníkem *vlajkonošů*) na zápas do Banské Bystrice, motivech jejich jednání a soudu s nimi. Během cesty došlo ze strany chuligánů k demolici vlaku a násilnému obtěžování spolucestujících, až k pokusu o vyhození průvodčí z vlaku. Specifickou kombinací sociologizujícího způsobu filmového výkladu a scén hraničících s tzv. exploatačními filmy je *Proč?* jedním z nejpozoruhodnějších filmů tohoto období. Druhým hraným filmem, který mohu považovat za pramen analýzy dobového diskurzu v populární kultuře, je divácky o poznání méně vděčná *Horká kaše*, pojednávající o dilematu mladého muže snažícího se najít si na Jižním městě kamarády. Mladík se ale zaplete s nevhodnou partou, jejíž členové mu nakonec znásilní přítelkyni, zmlátí ho a jen díky pohotové intervenci fanynky metalu mu včasná lékařská pomoc zachrání život. Film *Horká kaše* je v kontrastu k filmu *Proč?* zajímavý v tom, že posluchače metalu používá spíše jako kulisu. Jeho antihrdinové k subkultuře ani nepatří a fanoušci metalu z něj nakonec vychází jako ti, kdo se v kontrastu k příslušníkům majority zachovali správně.

Konečně, pro rekonstrukci myšlenkového světa mládeže v ČSSR budu vycházet i ze tří dokumentů: *Aby si lidé všimli* Václava Kvasničky z roku 1988, *Největšího přání 2* Jana Špáty, natočeného během roku 1989, a jednoho dílu retrospektivního dokumentárního seriálu ČT *Bigbít*, dále z několika textů hudebních skupin a vyjádření československých punkerů ve fanzinech citovaných v práci *Kytary a řev aneb co bylo za zdí* Filipa Fuchse (Fuchs, 2002). Současně jsem se snažil diskutovat svůj záměr s několika informanty vyrůstajícími na konci osmdesátých let s inklinacemi k té nebo oné subkultuře (Fuchs, 2011; Michela, 2011; Novotná, 2012; Pospíšil, 2011; Urbánek, 2012). Nepodařilo se mi však od nich získat takové vzpomínky, které by se daly použít jako mikrohistorický pramen, navíc samotný fakt, že čtyři z pěti z nich se v současnosti pohybují v prostředí subkulturních studií, by mohl být zavádějící.

Trestná činnost a protisocialistické postoje

Koncem listopadu loňského roku jsem jel v pátek odpoledne vlakem z Plzně do Chebu. Za celou dobu cesty jsem neviděl průvodčí, a ani se nedívám. Vlak byl plný mladých lidí, kteří se vraceli domů ze škol a internátů a kteří si krátili cestu pitím alkoholu. Mnozí již zřejmě jeli z Prahy, a také to na nich bylo vidět. Vulgární chování k sobě i dalším cestujícím, snahy o vyvolání výtržností, „milostné“ scénky mezi chlapci a děvčaty, které přecházely v nechutnosti (Chuchma, 1987).

Dobově chápaným problémem byly v žurnalistickém jazyce *party mládeže* označované jako *závadové*, *problémové*, *delikventní* nebo *deviantní*. V kontextu nově vybudovaného Jižního města psali autoři *MS*: „Kdo tady není v partě, dostane nářez“ (Tyburcová, Velek, 1987). Mládež vykazovala podle žurnalisty publikujícího v *MS*, Josefa Chuchmy, stále větší kriminalitu: „V roce 1986 bylo pro nejrůznější trestné činy stíháno 9 695 mladistvých, což je 8,8 % všech

stíhaných, ale také o 15,8 % více než v předešlém roce“ (Chuchma, 1987b). Autor článku *Volný volný čas v Tvorbě* dokonce uvedl číslo ještě hrozivější: „Na celkové kriminalitě se mládež podílí dvaceti procenty“ (Fleyberk, 1987). I předseda senátu soudící spartánské fanoušky za vandalismus a násilí ve vlaku do Banské Bystrice hovořil o „rostoucí trestné činnosti mládeže“ (Šalek, 1986).

Mládež se ke kriminalitě měla často uchýlovat z nedostatku jiné činnosti. Nejhorší situace v Praze a možná i v ČSSR byla popisována na Jižním městě, kde docházelo k pohlavnímu zneužívání, toxikomanii, nelegálnímu obsazování společných nebo opuštěných prostor, loupežím, vloupáním a dalším kriminálním jevům (Tyburcová, Velek, 1987). Karel Misař, autor knihy *Pastlák*, pojednávající o „násilí nezletilých, sociálně narušených hochů“ však v *MS* Josefu Chuchmovi sdělil, že nejen na periferii se člověk má čeho bát: „Už se v noční Praze zdaleka necítím tak jistý jako v 60. letech, kdy jsem sem přišel pracovat“ (Chuchma, 1987b).

Deviantní chování mládeže bylo ale pozorováno i ve venkovských oblastech ČSSR, například na specifických formách hudebních akcí, jakými jsou taneční zábavy na Vysočině. V *Tvorbě* v polovině prosince 1987 se k tomuto kontextu vyslovilo hned několik článků (Sedlák, 1987; Klíma, 1987; Hejkal, Vojta, 1987). Zatímco reportáž Lubomíra Sedláka *Byl jsem na zábavě* barvitě popisovala akci v Kamenici u Jihlavy, kde mladí nosili džínové bundy, pili pivo, poslouchali rock a tančili divoký tanec pogo, Václav Klíma v *Bude o čem přemýšlet?* si kladl otázku, zda je tento způsob trávení času smysluplný, Jaroslav Hejkal s Milošem Vojtou v článku *Tancovačka aneb žádný hněv a žádná rvačka* vedli rozhovor s příslušníky odpovědných okresních orgánů v Jihlavě na téma chuligánství a vandalismu venkovské mládeže.

Jihlavští funkcionáři i někteří žurnalisté a zpravodajové obviňovali ze sklonů k násilí a vandalismu především fanoušky rockové hudby. Častěji ale byla jako inklinující k násilí označována učňovská mládež, její chování bylo označováno jako rizikové i zpravodaji, a to i s ohledem na inklinaci k fašismu: „V rámci prováděné kontrarozvědné ochrany mládeže jsou stále zjišťovány, a to na celém území ČSSR, případy, kdy někteří jednotlivci stále více projevují sklon k násilnostem (někdy až terorizování svého okolí), jako tomu je např. v případě učňů n.p. [Chirana]“ (Vyhodnocení plánu, s. 17–18). „Z analýzy vyplývá, že od roku 1981 [do začátku roku 1987] byl na celém území zaznamenán výskyt 1 363 případů profašistických projevů. Převážná část osob inklinujících k těmto projevům pochází z prostředí učňovské mládeže (85 %) a studentů středních škol (10 %). Zlomek celkového počtu tvoří cca 5 % již vyučených dělníků, studentů VŠ a žáků SŠ“ (Analýza, s. 9). Učni se ale s rockery překrývali. Josef Chuchma a Roman Lipčik rozdali mezi učňovskou mládež 50 dotazníků s cílem zjistit, jakou hudbu poslouchají. „Sečteme-li všechny ty hard, art, folk rocky, heavy a black metaly, punky a nové vlny, metal punky a další, dostaneme číslo 40“ (Chuchma, Lipčik, 1987).

Opakující se skutečnost, přítomná v řadě zpráv, byl stále nižší věk pachatelů. Jak žurnalisté vysvětlující násilí mezi partami na Jižním městě (Tyburcová,

Velek, 1987), tak i autoři agenturní zprávy o „propagaci fašismu a kultu násilí“ si všimli snižování věku pachatelů „až k hranici 15 let věku“ (Analýza, s. 10). Při vysvětlování násilí a dalšího deviantního jednání mládeže hrál určující roli jak u žurnalistických článků, tak i ve zpravodajských svodkách alkohol (explicitně např. Klíma, 1987 nebo Analýza). Je pozoruhodné, že v souvislosti s deviantním chováním mládeže se relativně okrajově zmiňovaly drogy, a to ať už zneužívání těkavého rozpouštědla toluen (Tyburcová, Velek, 1987), analgetik a barbiturátů, „kdy mládež ztrácí přirozené zábrany, snaží se vyniknout v kolektivu nebo zaujmout okolí“ (Analýza, s. 10), nebo pervitinu a kokainu užívaného punkery v Kvasničkově dokumentu *Aby si lidé všimli*.

Názory mladých a chování málo slučitelné s ideálním socialistickým étosem odhaluje dokument Jana Špáty *Největší přání 2* (Špáta, 1990) natočený během roku 1989. Málomocný mladý člověk se v něm vyjadřoval ve prospěch socialistického zřízení a řada informantů poměrně otevřeně kritizovala poměry v ČSSR od všudypřítomné protekce až po nemožnost cestovat do zahraničí. Bohumír Molnár popisoval antisocialistické naladění mládeže a její idealizaci všeho západního ve své esejí *Otcové a děti* otištěné v srpnu 1987 v *Tvorbě*: „Příliš mnoho z [mladých lidí], zejména na středních školách, žije jaksí na pokraji neformálních kolektivů. Tam se totiž stává ‚módou‘ kritizovat socialismus, stavět se negativně ke společensky prospěšným aktivitám a hlavně vychvalovat všechno ‚západní‘“ (Molnár, 1987, s. 3). Antikomunismus velké části mládeže nabíral ke konci státního socialismu na obrátkách i mezi stoupenci punku a metalu.⁹² V reportáži *MS* z Tachovska (Vondráček, 1989) dokonce „mládenec, kterému na ramena padají dlouhé tmavé vlasy [a m]á na džínové bundě nášivky: nápisy britské heavymetalové kapely Iron Maiden“ nelichotivě tituloval autora průvodce slovy „svazáku zsranej“.

Vztahy skupin mládeže mezi sebou a vůči většinové společnosti

Všichni máme diska dost, nemá žádnou budoucnost.
Před námi ať se disko schová,
my jsme mládež metalová!
(z filmu Horká kaše, 1988)

Poutavým tématem studia neformálních skupin mládeže jsou vzájemné konfliktní vztahy mezi jednotlivými skupinami. Vztahu příznivců punku k ostatním subkulturám se v kontextu ČSSR věnoval Petr Hrabalík (Hrabalík, nedatováno-b). Na rozdíl od Západu, kde punkeři nemohli dřívější subkultury a mezi nimi zejména hippies vystát, Hrabalík popsal poměrně symbiotický vztah mezi příznivci punku a undergroundu (tzv. *androši*), přičemž jejich

⁹² Filip Fuchs připomíná skladbu *Vobušku z pytle ven* pražské punkové skupiny Michael's Uncle, která reflektovala tzv. Palachův týden i předlistopadovou skladbu *Fuckin' Torzo*, v níž zpěvák Amrit Sen zpíval: „Bolševici za mříže, ďábel vám nepomůže“ (Fuchs, 2002, s. 191). Není bez zajímavosti, že necelý rok před tím skupina (pod jménem Majklův strýček) vystupovala na oficiálními organizacemi zaštitěném Rockfestu 1988.

častou spoluprací utužoval především společný nepřítel v podobě bezpečnostních složek ČSSR. Společné aktivity punkerů a *androšů* byly dokumentovány i v agenturních zprávách (např. Analýza, s. 154). Zajímavý byl i vztah fanoušků metalu na jedné a punku na druhé straně, v němž byla znát větší odtažitost. Ze strany punkerů se jednalo především o určitou nedůvěru ke stoupencům metalu, kterým se s ohledem na větší míru apolitičnosti snáz dařilo legalizovat kapely a akce. Skladby s texty proti metalu jako *Džínový idiot* nebo *Heavy metal je hnusnej* hráli například jihlavští punkeři Hrdinové nové fronty (HNF). Fanoušci metalu zase punkerům vyčítali hudební neumětelství (Hrabalík, nedatováno-b).

Mnohé fanoušky punku a metalu ale spojovala nenávisť k návštěvníkům diskoték. Ti se prolínali s početnými stoupenci novovlnné skupiny Depeche Mode (*depešáky*) na jedné a zlatou mládeží (*veksláky*) na straně druhé. Vzájemnou nenávisť mezi subkulturami *somráků* (identifikujících se někdy s *androši*, jindy s trampy neboli *čundráky*) na jedné a *veksláky* a *pankáči* na straně druhé odkrývá i Ivana K., informantka Josefa Chuchmy: „My somráci na zábavy nikoho nenutíme a ani nemáme rádi, když tam přijdou veksláci s patkama nebo pankáči s obojkama okolo krku. [...] Za dlouhými vlasy se vždycky nemusí skrývat vandal a přesto nás většinou házejí do jednoho koše. Je nás sice menšina, ale máme aspoň středoškolské vzdělání, oproti těm vylízaným mozklům veksláckým“ (Chuchma, 1987a, s. 12).

Odtažitý vztah fanoušků metalové hudby k většinové společnosti zmínil v rozhovoru se zpěvákem Ladislavem Křížkem žurnalista MS Roman Lipčik. Lipčik se Křížka ptá: „Kde se podle tebe bere ona takzvaná už příslovečná netolerantnost metalového publika?“ Křížek mu kontruje, když vysvětluje odtažitost fanoušků metalu k většinové společnosti a jiným subkulturám jako obranou reakci na jejich ostrakizaci: „Co je to za toleranci od lidí, kteří právě takové otázky kladou a pozastavují se nad tím, co se na té obrazovce děje, když tam náhodou nějaký metal vysílají, cože to je za lidi a oni mají dlouhé vlasy a mlátí hlavami, kde to jsme, to přece nepatří do naší společnosti, to nejsou naše děti, takhle jsme si je nevychovali, to jsou nebezpečné cizí vlivy a nám se to nelíbí!“ (Lipčik, 1989).

„Co to je, co to je, co se to děje? To svět se posral“ (HNF, Svět se posral)

Foto: archiv MAPH, Štěpán Stejskal,
archiv Petr Růžička,
archiv Vlasta Henych

Jinou kapitolou ve vztahu většinové společnosti k subkulturní mládeži bylo násilí ze strany bezpečnostních složek ČSSR. Tomu je však v oficiálním tisku věnována pozornost jen jaksi mimoděk. V souvislosti s pražským koncertem Depeche Mode 11. března 1988 totiž popisoval autor reportáže v *MS* (Horáček, 1988) obavy a dilemata policistů dohlížejících na koncert: „[N]ěkterí z těch mladých vytáhnou řetězy, strhne se mela a my budeme muset zakročit. A hned budou články o tom, jak se v Praze brutálně tyranizuje rockové publikum.“ Vedle této „informace na druhou“ o policejním násilí se podle vyprávění jednoho punkera zachyceného v seriálu *Bigbít* vyskytovalo v ČSSR i násilí ze strany obyčejných lidí: „Šel prostě chlápek do práce a dal ti pěstí do břicha jenom tak, když vystupoval z metra, protože jsi mu hrozně vadil“ (Radek „Šimon“ Šimůnek v seriálu ČT *Bigbít*).

Typickým násilím mezi jednotlivými neformálními skupinami mládeže je fotbalové chuligánství. Kauza, která sloužila jako předloha k filmu *Proč?*, se odehrála mezi 16. a 17. červnem 1985, soud s viníky proběhl už 13. prosince téhož roku. Odsouzeno při něm bylo třináct fanoušků z řad pracujících a učňovské mládeže na tresty odnětí svobody v souhrnné délce třinácti let (Šalek, 1986). Smolíkův informant popisuje rivalitu mezi fanoušky pražské Sparty (*spartany*) a ostravského Baníku (*chachary*). Ta začala gradovat po prohraném domácím zápase Baníku v roce 1983. Od té doby se podle něj stalo pravidlem, že chachaři útočili na sparťanské vlaky, jimiž spartané cestovali přes Ostravu na výjezdy na Slovensko. Současně popisuje obrovskou roli vzoru, kterou pro fotbalové chuligány sehrál film *Proč?*, i informace Československé televize o vlně násilí na britských stadionech, a především o tragédii na bruselském fotbalovém stadionu Heysel v květnu 1985 (Smolík, 2010, s. 166).

Obdobnou roli nejsladšího zakázaného ovoce sehrály i odstrašující informace o násilí subkultur na Západě, především pak o skinheads (např. Krunt, 1986; Newsweek, 1987), přičemž paradigmatickou úlohu měl podle některých informací sehrát český překlad článku Gerharda Kromschrödera z hamburského Sternu přetištěný v časopise *100+1 zahraničních zajímavostí* (Kromschröder, 1986) mapující komunity neonacistických skinheads v Londýně, Bruselu, Brestu, Paříži, Basileji a Aténách. Skinheads se začali v ČSSR poskovnu objevovat zhruba od poloviny osmdesátých let. Podle kriminologa Mikuláše Tomina bylo v ČSSR v roce 1986 asi deset skinheads, kteří se koncentrovali zejména v Praze (Tomin, 1990). Francouzský reportér „Lüc“ (patrně Luc nebo Loïc, pozn. autora) Haas psal v roce 1986 o dvaceti pražských antifašistických skinheadech (viz Fuchs, 2002, s. 13). V roce 1988 jich podle Tomina už bylo asi dvě stě a vyskytovali se zejména ve větších českých a moravských městech, v Novém Městě na Moravě a okolí (srov. Mareš, 2003), přičemž jejich pražské jádro se scházelo v hostincích U Pešků a Na Kovárně a ve vinárně Orlík. Kvantitativní nárůst skinheads pak akceleroval zejména na samém konci osmdesátých let, kdy pro rok 1990 jejich počet Tomin odhaduje na 600–700⁹³ (Tomin, 1990). S ohledem

⁹³ Pro srovnání, podle agenturních zpráv se v roce 1987 nacházelo „na území ČSSR 5 185 osob inklinujících k hnutí punk“ (Vyhodnocení výslednosti, s. 47). Dřívější agenturní zprávy z roku 1983 hovořily o 532 punkových a metalových skupinách „ovlivňujících 2 326 osob“ (Analýza,

na malý počet skinheads v ČSSR se před rokem 1989 prakticky neobjevovaly zmínky o jejich násilí, které ve své nejprve „vlastenecké“ a později fašizované i neonacistické formě naplno vypuklo až od jara 1990 a zacílilo proti Romům, cizincům, široce definovaným „levičákům“, fetišákům (včetně *mániček* a později i *pankáčů*) a homosexuálům.⁹⁴

„Propagace fašismu a kultu násilí“

Bratislavané vracející se večer 18. srpna ze zaměstnání viděli na zastávce trolejbusů nedaleko amfiteátru asi deset fanoušků skupiny Törr. Bez ostychu zde močili na chodník. Nepřekáželo jim, ani to, že kolem šly matky s malými dětmi. I takový je asi projev protestu proti nešvarům naší společnosti (Urban, 1988).

O koncertu *objevu roku 1988* referoval s barvitými odkazy na dobový oficiální bezpečnostní termín „propagace fašismu a kultu násilí“ ve svém, dnes už v metalové subkultuře legendárním článku Ladislav Urban (Urban, 1988). Bez zajímavosti není ani fakt, že blackmetalový Törr, který se v anketě čtenářů *MS* umístil třetí, následovali v anketě jako osmí punkoví HNF, o nichž byla v tomto článku řeč v souvislosti s odtažitým vztahem k metalu a přinejmenším nejasným vztahem k rasistickým skinheads (žebříček viz *MS* 1989, 18, s. 31). Relativně hojný výskyt inklinací k fašismu mezi mládeží konstatovala jedna z agenturních zpráv: „Z analýzy vyplývá, že od roku 1981 [do začátku roku 1987] byl na celém území zaznamenán výskyt 1 363 případů profašistických projevů“ (Analýza, s. 1).

Inkvizitor, horší než mor (Törr, Klaidivo na čarodějnice)

Foto: archiv MAPH, Štěpán Stejskal,
archiv Petr Růžička,
archiv Vlasta Henych

s. 11), přičemž v roce 1986 pozorovali zpravodajové proces stěhování a „přesouvání činnosti příslušníků hnutí punk z městských aglomerací do okresních a menších měst a [...] postupné [ho] odumírání punk rockové hudby“ (Vyhodnocení plánu, s. 19).

⁹⁴ Filip Fuchs zmiňuje potyčky mezi skinheads a příznivci punku už v roce 1989 v Bratislavě v reakci na skladbu punkové skupiny Lord Alex *Skurvený skinhead* a okrajově i v Praze, ale současně připomíná i existenci hitu už zmiňované punkové skupiny HNF *Skinheadská noc* „popisující (nebo oslavující?) řádění naziskinheadů v Německu“ a hybridního stylu skunx („skins + punks“) skupiny Do řady! (Fuchs, 2002, citace s. 95; rozhovor s Lord Alex s. 148, skunx s. 133).

Podle agenturní zprávy se „[p]ropagace fašismu projevuje v okázalém obdivu Adolfa Hitlera, malováním fašistických symbolik a v některých případech specifickými projevy rasismu – slovním napadáním mládeže cizích národností, především Vietnamců a čs. občanů cikánského původu“ (Analýza, s. 1). Inklinaci k fašismu spojovali zpravodajové především právě s fanoušky punku a metalu, ale věnovali se i profašistickým postojům u ozbrojených složek, které dávali do souvislosti právě s pronikáním „nekonformních hnutí mládeže“ do armády. Zpráva sice konstatovala, že osob inklinujících k fašismu bylo v československých ozbrojených složkách zanedbatelné množství (osm případů mezi lety 1981 a 1986), ale jako značný problém se ukazovala šikana, která se podle zpravodajů do armády dostávala z učňovského prostředí (k „mazácké vojné“ srov. Votruba, 2011). Tato zpravodajská svodka dále konstatovala, že „profašistické skupiny v ČSSR nejsou vzájemně propojeny, ale některé mají kontakty na „neofašisticky zaměřené osoby v [kapitalistických státech], které jako turisté navštěvují ČSSR“, přičemž vycházela z poznatků StB Brno, Ostrava, Hradec Králové a Plzeň (Analýza, s. 5). Tyto kontakty mohly být pěstovány i v rámci socialistického bloku, neboť jiná zpráva ve stejném fondu uvádí s ohledem na kriminalitu občanů NDR, kteří navštívili v srpnu 1987 mezinárodní motoristickou soutěž v Brně, že někteří z nich „zpívali starou válečnou hymnu“ a „nacistickou pochodovou píseň“ a „měli na svých oděvech připevněny nacistické symboly (orlice a válečné kříže)“ (Daniel, 2012).

Jak uvádí Miroslav Mareš, problematika neofašismu a neonacismu v ČSSR však nutně nesouvisela se subkulturami skinheads, fotbalových chuligánů nebo fanoušků metalu a punku (Mareš, 2003). Chybí zde zmínka o subkulturálním kontextu, kterou si jindy zpravodajové neodpouštěli. Za pravdu mu dává i další agenturní zpráva monitorující situaci v roce 1986: „Na okrese Domažlice byla zjištěna a dokumentována v lednu 1986 existence závadové skupiny mládeže ‚PRERIE‘, jejíž členové jsou protisocialisticky zaměřeni, na veřejnosti vystupují proti KSČ, socialistickému zřízení a příslušníkům SNB. Mezi členy této skupiny, kteří se vzájemně zdraví nacistickým pozdravem ‚Sieg heil‘ a dopouští se výtržností, byly úmyslně, jako projev nepřátelství vůči KSČ, poškozovány občanské průkazy“ (Vyhodnocení plánu, s. 18). Přesto však v *Rudém právu* Ladislav Urban estetiku metalu, rasismu a fašismu spojoval: „HEIL! HEIL! HEIL!“ rozléhalo se údolím amfiteátru. Mezi pobíhajícími těly se zjevovaly bílé plenty, na kterých se v závanech zvířeného vzduchu vlnily umrlčí lebky s upířími zuby, s pěticípou hvězdou na čele a s obráceným krucifixem v levém uchu. Překřížené hnáty a římské dvouramenné sekery, které byly symbolem italských fašistů. Nesmyslně smíchané fašistické symboly se znaky náboženské sekty satanistů, uctívačů ďábla. Ze scény někdo zakřičel ‚Ku-Klux-Klan!‘. Bezděky jsem se rozhlížel, kdy vzplanou ohnivé kříže, a začne hon na barevné“ (Urban, 1988).

Existence otevřeně rasistických hudebních skupin však nebyla v ČSSR dokumentována v metalovém, ale v punkovém prostředí. Už v roce 1983 vznikla v Liberci punková skupina Oi Oi Hubert Macháně, mezi jejíž hity patřily skladby *Práskni negra do hlavy* a *Bílej rajón*. Kapela se rozpadla v roce 1986, aby

znovu vystupovala v letech 1989–1991. Jinou punkovou skupinou zhudebňující v ČSSR neskrývaně rasistické texty byli dnes polozapomenutí hardcoroví Suicidal Commando. Ti si na své, vlastním nákladem vydané demonahrávce *Made in Perestroika* z roku 1988 rozhodně servítky nebrali, jejich skladby *Bijte je* nebo *Bílá* balancují na hranici prvoplánové provokace a agresivního rasismu.⁹⁵ Dodnes v jistých kruzích velmi populární skupinou hrající podle vlastních slov skinheadský hudební styl *oi!* se podle kritiků *elektrickou dechovku* (Fuchs, 2002, s. 183) v roce 1988 stal Orlík, založený hercem Davidem Matáskem a zpěvákem Danielem Landou. Druhý z nich si dokonce zahrál ústřední roli ve zmiňovaném filmu o fotbalovém násilí *Proč?*. Orlík zhudebňoval vlastenecké texty Daniela Landy, které sklouzávaly k samému konci osmdesátých let čím dál otevřeněji k agresivnímu rasismu.⁹⁶

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let vystupovala s rasisticky laděnou skladbou *Cigánsky problém* i bratislavská punková skupina Zóna A.⁹⁷ Rozporuplný vztah bratislavských punkerů k rasismu uvádí ve své knize *Kytary a řev aneb co bylo za zdí* Filip Fuchs s odvoláním na rozhovor mezi zpěvákem Zóny A Peterem „Koňýkem“ Schredlem a zpěvákem další bratislavské punkové skupiny Lord Alex Marošem „Veslem“ Veselovským ve fanzinu *In Flagranti* z lis-

⁹⁵ Text skladby *Bílá* skupiny Suicidal Commando: „Bílá bílá a ne jiná / bílá kůže a ne jiná“, záznam skladby: <http://www.youtube.com/watch?v=eSoy2jILQOU> (náhled 21. 3. 2012).

Text skladby *Bijte je* skupiny Suicidal Commando: „Šel jsem večer po náměstí/ viděl jsem tam barevnou držku/ přetáh jsem ji řetězem/ tekla z ní krev/ Bijte je barevný držky oi oi oi“, záznam skladby: <http://www.youtube.com/watch?v=YKXj-CBsSp0> (náhled 21. 3. 2012).

⁹⁶ Např. skladba *Bílá liga*, která byla sice nahraná na první desce Orlíku v roce 1990 švejkovsky pozpátku jako „Álib agil“, ale na druhé LP v roce 1991 už nikoli, tedy slovy příznivce kapely Lou Fanánka Hagena, dodnes populárního textaře a zpěváka skupiny Tři sestry „[Deska Demise] je vyjasněná, žádný schovávačky jako ‚Álib agil‘. Je to tam všechno navostro. Cikáni a všichni tyhle ti šmejdi.“ Vyjádření Lou Fanánka Hagena na festivalu skinheadských skupin 29. 6. 1991 v Bzenci: <http://www.youtube.com/watch?v=gX-hiWlaPqk> (náhled 14. 2. 2012).

Text skladby *Bílá liga* skupiny Orlík: „Nic ve zlim proti turistům/ když se sem chtěj podívat/ jenže není možný tady žít a taky pracovat/ co to bylo za ránu,/ kdo nám to sem z palmy spad/ černý oči, černý tělo to není můj kamarád./ Bílá liga, bílá síla/ bílá liga, bílá síla/ bílá liga je bílá bílá/ vyčisti si boty, přijde tvoje síla/ bílá síla mě zaslepila, černou duši mi vybělila./ Morálku maj jinou/ vychování taky/ jak my nikdy nebudou/ nevěř na zázraky/a za křivý slovo to tě nožem pobodaj / tak proč nám sem zabijáky posílaj.“

Zvukový záznam skladby *Bílá liga*: http://www.youtube.com/watch?v=_YldQMHC1g0 (náhled 13. 2. 2012).

⁹⁷ Skladba se poprvé objevila na demonahrávce *Všetko je dnes O.K.* v dubnu 1989 (Fuchs, 2002, s. 81). Od roku 1991 ji ale skupina na koncertech nehraje a po nahrání její coververze *White Power* slovenskou skupinou Juden Mord v roce 1998 se od ní skupina Zóna A distancovala.

Text skladby *Cigánsky problém* skupiny Zóna A: „Do školy a na vojnu nechodia,/ tý, čo sa s tmavou kožou narodila./ Prstene a reťaze zo zlata,/ drahé ako tvoja ročná výplata./ Dôchodok invalidný poberajú,/ zato, že tak hlúpo vyzerajú./ Množia sa tu ako králiky,/ plnia stránky čiernej kroniky./ Cigánsky problém,/ vyriešiť treba./ Cigánsky problém,/ sa týka aj teba./ Čo sme to za čudný štát,/ keď sa necháme okrádať./ Biely človek ťažko robí/ a cigánka deti rodí./ Tebe strhnú kruté dane,/ cigán se smeje a kradne./ Žije z detských prídavkov,/ dosť bolo štátnych výdavkov.“

Záběry skupiny Zóna A hrající skladbu *Cigánsky problém* na koncertu *Vianoce bez násilia* organizovaném Verejnostou proti násilí (slovenská obdoba Občanského fóra) na podporu povstání proti rumunskému diktátorovi Ceaușescovi 21. 12. 1989 v bratislavské hale Pasienky: <http://www.youtube.com/watch?v=wlh6xvU1CfU> (náhled 13. 2. 2012).

topadu 1989, v němž „Koňýk“ reagoval na „Veslův“ odznak Rock against Racism (R.A.R.). „Veslo: ‚[Cigánsky problém je] dobrý text. S cigáňmi nesúhlasím ani ja a pocítil som to na vlastej koži.‘ Koňýk: ‚Tak potom je odznak R.A.R. póza, veď aký je rozdiel medzi cigáňmi a černochoťmi?‘ Veslo: ‚Černoši tu nežijú a tak ma nezaujímajú“ (Fuchs, 1989, s. 148). Podle Fuchse „dezorientovaní pankáči“ ještě přitvrdili po událostech z konce roku 1989. Mnohem silnější protiromskou dikci než bratislavští punkeři totiž používal už v rozhovoru z jara 1990 Radek Šantrůček z teplické punkové skupiny Šanov 1: „Dobrej cigán, mrtvej cigán. [...] V Teplicích je tolik cikánů, že kdybyste je všechny podřízli, tak by to vyplavilo celé město. [...] [Je třeba] naučit černý to, co je nenaučili za 40 let komunisti“ (Fuchs, 2002, s. 122–123).

Pokud se ale vrátíme k metalu mimo inklinace k fašismu a rasismu mu byla v dobovém diskurzu vytýkána pokleslá estetika dekadence a zmaru. Dejme slovo Ladislavu Urbanovi v *Rudém právu* z 30. 8. 1988: „Zfanatizovaní vlasáci, klátící se ve zmateném hluku vibrujících reproduktorů, nepřičetným řvaním doprovázeli skeče hudebníků heavymetalové skupiny v roztrhaných džínech a s nábojovými pásy kolem boku. Ruce výhruzně sevřené v pěst vyletovaly proti usínající obloze. [...] V textech písní, které Törr nabízí se stále objevuje smrt, hroby, mrtvolky, beznadějnost, samota, pesimismus v útrpném čekání a vůbec terminologie pochybných a zakázaných náboženských sekt. V songu *Zlej sen* Törr zpívá: ‚Škvírou mého hrobu světlo proniká. Cítím hřích a zlo, když večer ulehám. Kolem sebe zombi, atomovej déšť, čarodějnic sabbath, proudy krve, lež“ (Urban, 1988).

Ladislavu Urbanovi bylo těžké v takto barvitě pojatém odsudku metalu konkurovat. Na paty mu ale více než o rok dříve v uveřejněné esejí šlapal *Rock 220V – či o volt méně v Tvorbě* Milan Jelínek. Ten k metalové estetice píše: „Před očima mám fotografii z časopisu *Metal Hammer: Blackie Lawless in Action*. Blackie (W.A.S.P.) drží vysoko nad hlavou lebku, z níž mu do úst teče krev. Rozumný člověk nad takovým obrázkem mávne rukou, jenže – jsme všichni rozumní? Jak asi by se Blackie s vyceněným *cranium* líbil mnohým našim adolescentům? V Československu se zatím takové ‚akce‘ neděly, zatím jsme viděli jen Frantíka s basovou kytarou, nazutého do püllitráků, v dámských punčocháčích a maskáčové bundě, která vystrkuje do publika hýždě... Ale co když si někdy někdo dovolí víc? K čemu asi slouží lebka v ruce baskytaristy Lawlesse? A militantní scény s tanky plivajícími z jeviště do publika studený oheň? A kruté hororové scény?“ (Jelínek, 1987). Naproti tomu ve Špátově dokumentu *Největší přání 2* mladí fanoušci metalu vyjadřovali možná paradoxně až velmi konformní a tradiční postoje. Na otázku „Jaké je tvoje největší přání?“ odpovídali sice někteří z nich, že by chtěli, aby do ČSSR jezdily zahraniční metalové kapely, ale většina metalových fanoušků filmovaných jak na ubytovně učiliště, tak i na koncertě skupiny Tublatanka mluvila o tom, že by si chtěla najít hodného životního partnera a dobrou práci. Přesto byl ale v dobovém žurnalistickém i bezpečnostním diskurzu metal často odsuzován za protispolečenskou pozici a nezřídka dáván do souvislosti s násilím a fašismem.

Kde se stala chyba?

To, co se však nejvíce zanedbalo, je povědomí morálky, vztah ke společnosti, k ostatním lidem, k hodnotám (Miloslav Šmídmajer, *Film o vandalismu, Tvorba*, 1987).

Agenturní zpráva o „propagaci fašismu a kultu násilí“ mezi mládeží v ČSSR vysvětlovala deviantní jevy u mládeže vlivem recidivistů, nedůslednou kontrolou mládeže a vysíláním západních sdělovacích prostředků. Jako riziková byla ve zprávě vnímána vysílání rozhlasových stanic Hlas Ameriky a Svobodná Evropa a současně i rozhlasu a televize Rakouska a NSR, jejichž signál pokrýval 40 % prostoru ČSSR s dopadem na 27 % její mládeže (Analýza, s. 10–12). S těmito bezpečnostními závěry souhlasila i Růžena Luňáková v týdeníku *Tvorba*. Ve svém článku *Neokonzervatismus v buržoazní estetice a umělecké praxi* kladla vinu za násilí mládeže brakové populární kultuře a západním médiím. Příkladem mohla být podle autorky i velká popularita filmu *Rambo* v ČSSR (Luňáková, 1987). Té si všímali i zpravodajové: „Zároveň je zjišťován nárůst dovozu videotechniky a videokazet s profašistickou ideologií (Rambo, Adolf Hitler, americká hudební skupina KieSeS [pravděpodobně se jedná o glam rockovou skupinu Kiss, která, ačkoli neinklinovala k neonacismu, používala z provokativních důvodů ve svém logu dvě muří nohy v podobě používané jednotkami SS, pozn. autora])“ (Analýza, s. 11–12).

Doboví žurnalisté se ale neomezovali na vysvětlení těmito bezpečnostními riziky a většinou předkládali komplexnější pohled. Za generační konflikt situaci mladých Čechoslováků jako jediný označil ve sledovaných periodických jen Jan Votruba, který v článku *Mládí kontra teorie* vysvětloval chování některých mladých jako ovlivněné idealizovanou „estetikou protestu“ (Votruba, 1987).

Častěji se objevovala diskuze o odcizení mladých žijících ve „fádních domech“ na nově budovaných panelových sídlištích, kde „zbývá dořešit“ řada otázek spojených s kulturou a trávením volného času, přičemž v diskuzích hrál prim příklad pražského Jižního města, „komplexu velkého jako Liberec nebo Olomouc“ (všechny citáty Tyburcová, Velek, 1987). Podobné závěry uvedl Miloslav Šmídmajer v článku *Film o vandalismu* pojednávajícím o filmu *Proč?*: „Životní styl i sídlištní bezútěšnost vstupují do podvědomí mládeže, která (pokud není cílevědomě vedena, s pevným zázemím) hledá únik v partách složených ze sobě rovných, v partách, které dodávají pocit síly“ (Šmídmajer, 1987). Na nevšimavost okolí odlišitého sídliště poukazuje i film *Horká kaše*. V jeho závěru je explicitně ukázána nechota příslušníků majoritní společnosti postarat se o člověka v nouzi. I agenturní zpráva o „propagaci fašismu a kultu násilí“ zmiňuje, že k problémové činnosti docházelo především „ve velkých městech nebo průmyslových aglomeracích“ (Analýza, s. 10).

Jako častý důvod deviantního chování pojmenovávali různí autoři chování ve skupině (Šmídmajer, 1987), davovou sugesci (Chuchma, 1987b) a anonymitu davu (Hejkal, Vojta, 1987). Miloslav Šmídmajer píše: „Vlajkonoši projevují radost ze strachu, který působí v tlupě, nicméně někteří jsou sami zděšení hrůzností

toho, co činí“ (Šmídmajer, 1987). Obdobné závěry předložila i agenturní svodka o násilí a inklinaci k fašismu: „Za specifické lze označit, že část mládeže, projevující obdiv k fašistickému hnutí, se negativní činnosti nedopouští jako jednotlivci, ale především v rámci skupin, které mají organizovaný charakter. Scházejí se nárazově, a to většinou kolem vůdčí osoby, která je vytypována [sic!] vlastním prostředím“ (Analýza, s. 10).

Jako problémový faktor pro deviantní sklonky neformálních skupin mládeže zmiňovali někteří autoři explicitně nudu. Jiří Fleyberk uvedl v článku *Volný volný čas* následující statistiku: „Na otázku Jak často se nudíte? odpovědělo dvanáct procent dotazovaných [ve věku od patnácti do devětadvaceti let], že nejméně jednou týdně, a dalších třiatdvacet procent, že nejméně jednou za měsíc“ (Fleyberk, 1987). Čestmír Vašák analyzující aktivity „delikventních part“ psal vedle nudy i o extrémní citovosti mládeže a její agresivitě, kterou vysvětloval jako projev slabosti (Vašák, 1987).

S nudou souvisí i pocit izolace, a to ať ve smyslu panelových sídlišť izolovaných od kulturního dění v širších centrech měst, tak i izolace ČSSR vůči globálním kulturním trendům. V tomto smyslu se implicitně vyjádřil Michal Horáček v článku pojednávajícím o pražském koncertě skupiny Depeche Mode: „[Československá mládež má v]eliký hlad po muzice slýchané dosud jen z pásků a desek dovezených z cizích krajů,“ a na jiném místě v referenci o rockových turistech dodává: „Je to nezvyklé – cizinci jedou za rockem do Prahy“ (Horáček, 1988). Roman Lipčák se v této souvislosti v článku *Perličky na dně oceánu* (Lipčák, 1989) pustil do opatrné kritiky devizové politiky ČSSR, která podle něj způsobila zastarávání nástrojů československých rockových interpretů, a tím i zvuku, jenž tak nemohl konkurovat zvuku jejich západních kolegů.

Obecněji bylo násilí mládeže u řady autorů chápáno jako složitý fenomén, u něhož „neobstojí argumenty typu násilníci pocházejí z rozvrácených rodin“ (Chuchma, 1987b). Josef Chuchma dále psal o „přesyceném prostředí velkoměst“ způsobujícím permanentní stres, podrážděnost a frustraci, o nezdravém morálním klimatu v ČSSR, autoritativní výchově v rodinách, krizi školství, jeho přílišné feminizaci a nedostatku životní perspektivy u mladých (týž). Miloslav

„Punk a pogo, to je v nás, kultura, co nemá rád. Ježek, číro na hlavě, kožený bundy“ (HNF, Punk a pogo)

Foto: archiv MAPH, Štěpán Stejskal,
archiv Petr Růžička,
archiv Vlasta Henych

Šmídmejser násilí mladých analyzoval jako „[s]třet s realitou, kde hrají kardinální roli známosti a protekce“. Ten mladé „vede k rozbíjení toho, co jim nevyhovuje, a v transovém zkratu i k rozbíjení de facto všeho“. Současně u nich „[m]ladistvá touha po něčem jedinečném, nevidaném, naráží na možnosti vlastní i společenské a vnitřně protiřečí všeobecnému traktátu o skromnosti“ (všechny citáty Šmídmejser, 1987). Hlubší společenské důvody násilí mládeže nacházel i Zdeněk Vybíral: „[filmy *Proč?* a *Je lehké být mladý*] ukazují agresi lidí nevybavených citově v rodině, bez důvěry v hodnoty proklamované společností, protože bez důvěry ve způsoby a formy jejich proklamace“ (Vybíral, 1987).

Pozoruhodný je určitý rozpor v dobovém užívání slova *formalismus*. Bohumír Molnár ve své stati *Otcové a děti* (Molnár, 1987) kritizoval jako jeden z motivů odcizení části československé mládeže přílišný formalismus ve společnosti. Svou kritiku rozvedl jako kritiku rozporu mezi slovy a činy. Tuto opatrnou kritiku lze chápat jako implicitní narážku na jistou vyprázdněnost normalizačního jazyka tak, jak o ní píše ve své eseji sociolog Ivo Možný (Možný, 1999). Kritik koncertu skupiny Törr v Bratislavě Ladislav Urban naproti tomu termínu *formalismus* použil ve smyslu jisté laxnosti a nedostatečného dohledu nad kulturou československé mládeže: „Komise pražského kulturního střediska, před kterou Törr v listopadu minulého roku úspěšně složil zkoušky, zřejmě nebere na vědomí, že jejich texty jsou příliš ponuré a hudba dosti jednotvárná, jen místy výrazná. Repertoár kapely neshledal závadným ani ONV Praha 10, který Törr vydal povolovací dekret k samostatnému koncertování. Žádné výhrady neměli rovněž hlavní dramaturg Bratislavského parku kultury a oddechu, přímo odpovědný za ideový obsah písní vystupujících hudebních skupin, a ONV Bratislava 1, který Törr povolil hrát v amfiteátru. Nepochopitelný formalismus čtyř institucí“ (Urban, 1988).

Násilí mládeže v ČSSR: mezi odsudkem a společenskou kritikou

„Slovník chlapců je odpudivě živočišný, výkřiky blábolivé, chůze a gesta mátožně rozteklé“
(Jelínek, 1987).

Některé z prostudovaných textů o mládeži, především ty bezpečnostního charakteru, ale i některé z žurnalistických analýz, předkládaly násilí jako hrozbu pro dobové společenské hodnoty a obecně neměly pro výstřelky československých mladých nic než slova odsudků. Naproti tomu, jiné žurnalistické analýzy a hrané filmy se snažily násilí mládeže vysvětlovat jako komplexní fenomén, přičemž v nich jistou roli hrála více nebo méně umírněná společenská kritika. V pramenech tedy lze najít jak barvitě popsané a odsouzené šokující poklesky mládeže vůči dobrým mravům a dobové estetice, tak i liberálnější a smířlivější texty snažící se spíše analyzovat specifický společenský kontext a poukazovat na problémy, které mládež k delikvenci a násilí vedly. V tomto smyslu lze podpořit tezi Michala Pullmanna kritizující monolitní pohled historiografie na „totalitní společnost“ pozdního období státního socialismu v ČSSR

„Milá mě nechce, že nejsem občanem, hubičku za razítko z práce (jinak, že odejde)“ (FPB, Snad)

Foto: archiv MAPH, Štěpán Stejskal,
archiv Petr Růžička,
archiv Vlasta Henych

a upozorňující na relativní názorovou pluralitu v závěrečném období komunistické diktatury (Pullmann, 2012). Paralelně, třeba i v rámci jednoho periodika, se tak vyskytovaly jak texty jednoznačně odsuzující delikventní mládež na základě bezpečnostně-ideologických parametrů, tak i ty, které se snažily násilí mládeže včetně chuligánství a vandalismu vysvětlovat za pomoci společenské analýzy a nezřídka i kritiky stávajících poměrů. Texty určené pro mládež se naproti tomu spíše snažily tvářit hodnotově neutrálně a ve své většině se ani nepouštěly do přímočarých odsudků delikvence, ani do analýz společenského kontextu, případně společenské kritiky.

Zarážející kontinuitu v textech a výrocích mládeže před rokem 1989 i po něm má protiromský rasismus přítomný v produkci některých punkových a skinheadských skupin. Ani u jedné z hudebních skupin působících v ČSSR sice není dokumentována inklinace k neofašismu nebo neonacismu, přesto však část jejich produkce s rasistickými motivy mohla mládež radikalizovat a posloužit k inklinaci části skinheadské a punkové scény k myšlenkám krajní pravice i otevřeným pogromům proti Romům a cizincům, dokumentovaným hned na jaře roku 1990. S ohledem na to, že jak v předložených textech, tak i v běžném lidovém diskurzu nebyl a není mezi rasismus a protiromské pozice kladeno rovnítko (např. běžné lidové vyjádření: „Nejsem rasista, ale Cikány nesnáším.“). Doporučuji promyslet znovu pojem *anticikanismus* zavedený, ale nepřilíš rozpracovaný romským aktivistou Václavem Miko (Miko, 2009). Zatímco v pozdním období ČSSR mohla inklinace k anticikanismu, ale i k dalším formám rasismu, fašismu nebo neonacismu nabrat pózu rebelství vůči oficiálním normám a étosu socialistického antifašismu a internacionalismu, v období bezprostředně po rozpadu společenského zřízení státního socialismu dostal anticikanismus a další projevy rasismu své konkrétní formy v protiromských pogromech a „honech na cizince“. Rasistické násilí se však nezrodilo zčistajasna, jak jsme viděli v tomto textu, mělo svou přípravnou subkulturní fázi. Je spekulací vhodnou dalšího zkoumání, zda se tato subkulturní pozice opírala o širší společenský konsenzus, jehož jménem ve své „radikálně konformní“ snaze vzít spravedlnost do vlastních rukou a napravit „křivdy způsobené komunisty“ vystupovala. Po více než dvou desetiletích a s generační

proměnou je pozoruhodné, jak některé motivy z punkových a skinheadských textů přelomu osmdesátých a devadesátých let pronikly, včetně zachování konkrétních verbálních obrátů, ze subkulturní produkce do povědomí většinové společnosti a takřka zlidověly.

Dalším tématem vhodným pozornosti je problematika učňovské mládeže, která vykazovala v dobovém pojetí největší tendenci inklinovat k deviantnímu chování. S ohledem na to, že ve společenském uspořádání státního socialismu byla dělnická třída chápána jako avantgarda vedoucí zbytek společnosti, je překvapující takřka třídní kontrapozice odsuzující dělnickou mládež. Hypotézou hodnou další diskuze může být složení „organických intelektuálů“ ČSSR takřka výlučně z technických kádrů, tedy z velké části vysokoškolsky vzdělaných elit, kdy ústřední pozice dělnické třídy nabyla pouze deklarativního charakteru. Stejně tak mi připadají vhodné pro budoucí rozpracování i nezamýšlené důsledky odstrašujících zpráv a filmů typu *Proč?*, ten se stal příkladem opozičního čtení zakódovaných významů a mezi fotbalovými chuligány dodnes vzorem vhodným napodobování. Pokřiky jako „Co je? Co je? Co je – co je – co je?“ nebo „Brusel!“ pocházející z tohoto filmu totiž české fotbalové ochozy a vlaky jedoucí na zápasy nebo z nich asi jen tak neopustí. Jistou hypotézou k ověření je, že napodobováním delikventního jednání předkládaného pro odstrašení na sebe chtěli někteří mladí strhnout pozornost. Obdobně tomu může být v navenek provokativní estetice fanoušků hudebního stylu metal, v němž je tematika násilí a smrti svou všudypřítomností natolik devalvována, že násilné jednání metalových fanoušků bylo, možná paradoxně, krajně výjimečné a jejich myšlenkový svět spíše konformní k hegemonním společenským normám.

Závěrem bych se rád vrátil k tématu postupujícím celým tímto textem, a to kritice snahy idealizovat subkultury v ČSSR. Některé části jistých subkultur možná mohly tak, jak ukazuje Miroslav Vaněk, fungovat, jiné ale rozhodně ne (Vaněk, 2002). Pokud lze ve Vaňkově pojetí punk v ČSSR chápat jako zárodek občanské společnosti, zůstává otázkou, nakolik byly a jsou zdejší „hnutí zdola“ (*grassroot movements*) připravena tolerovat jinakost, a to zejména v etnickém slova smyslu, konkrétně pak tolerovat Romy. Pokud lze některé skupiny mládeže nazývat „ostrůvky svobody“, jakou příchutí asi měla jejich čerstvě nabytá „svoboda“ pro Romy v severních Čechách na jaře roku 1990 nebo i pro ty, kdo měli smůlu a zkřížili cestu některé z násilných part, v nichž byli třeba i punkeři užívající si svoji „svobodu“?